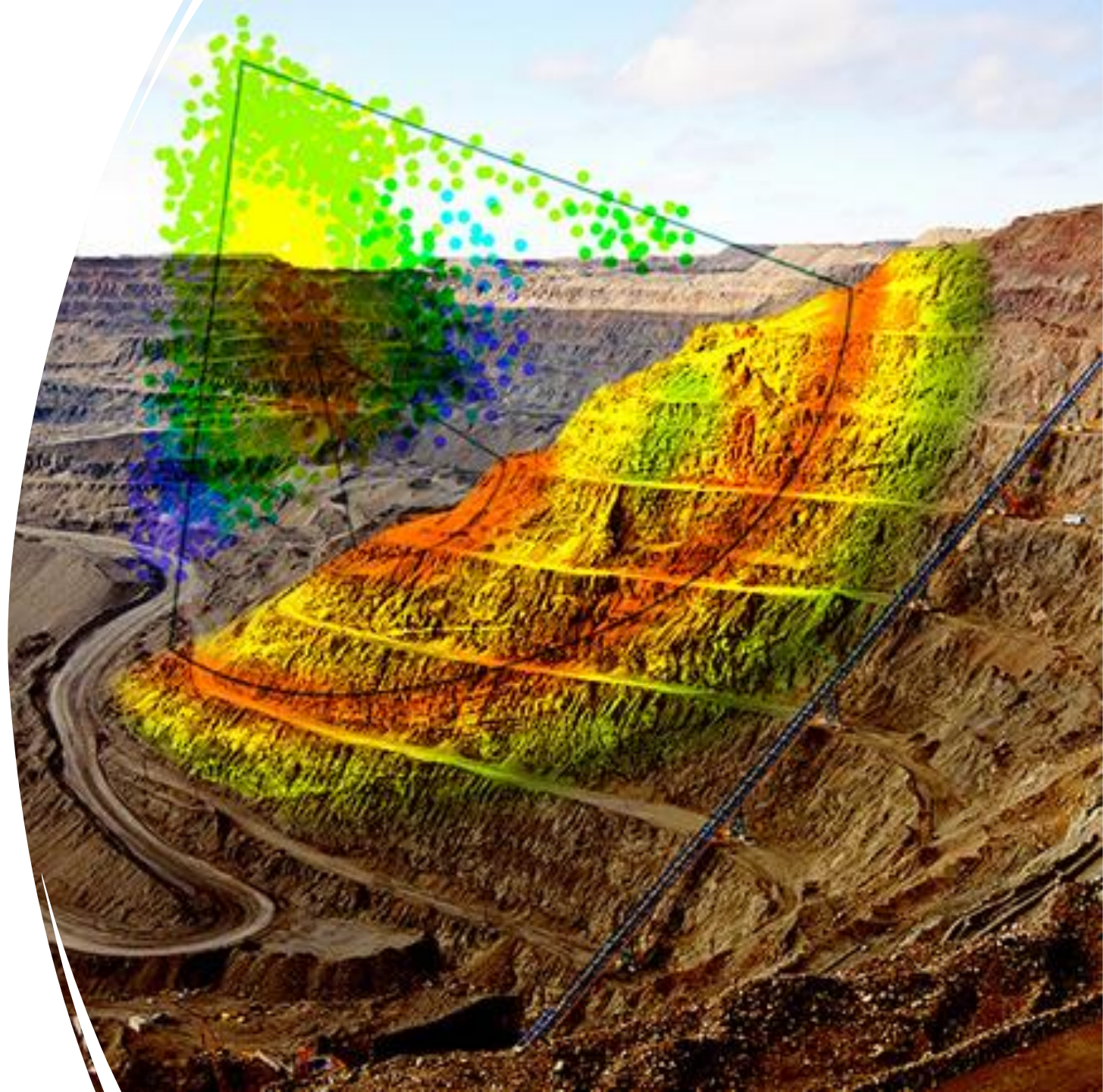

**Лекція 4.
Реологічні
властивості
гірських порід**

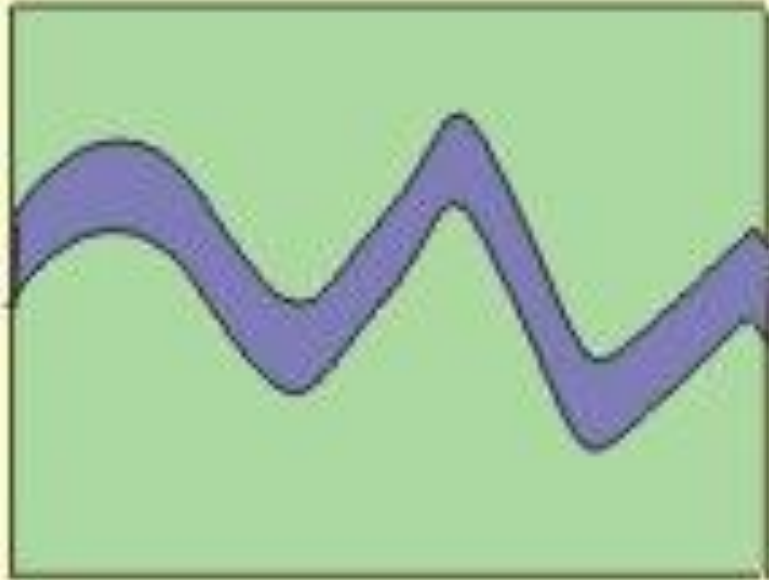
**Механіка
гірських
порід**

Тлумачення поняття «Реологія»

Rheology

stress

strain

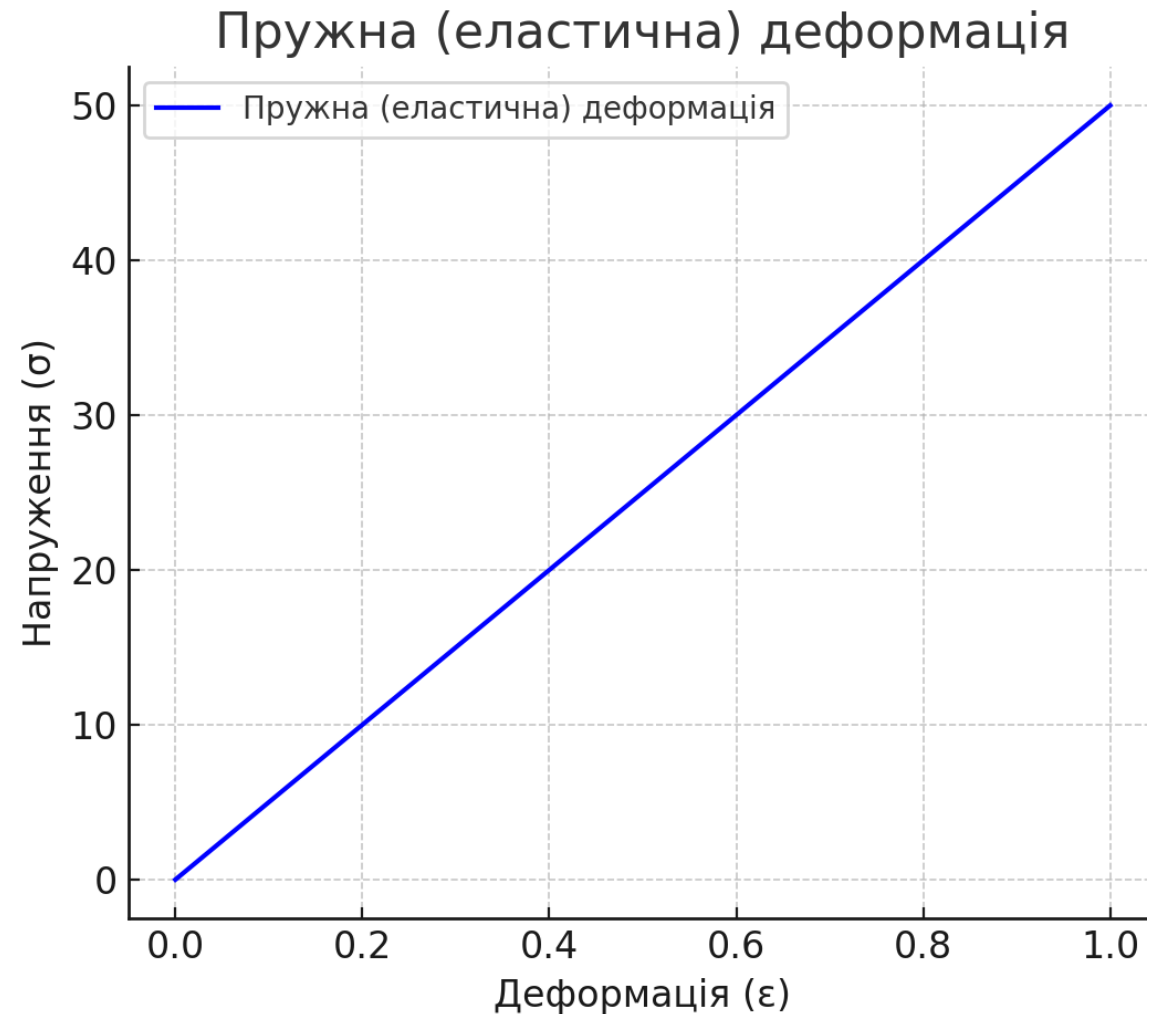
Реологія – це наука, яка вивчає **часозалежні деформації матеріалів**, у тому числі й гірських порід. Деякі породи, які в короткостроковому періоді здаються стабільними, можуть поступово змінювати свою форму, втрачаючи міцність і стійкість. Така повзучість порід може суттєво впливати на експлуатацію гірничих об'єктів, особливо у випадках тривалого функціонування шахт, кар'єрів і відвалів.

Моделі деформації гірських порід

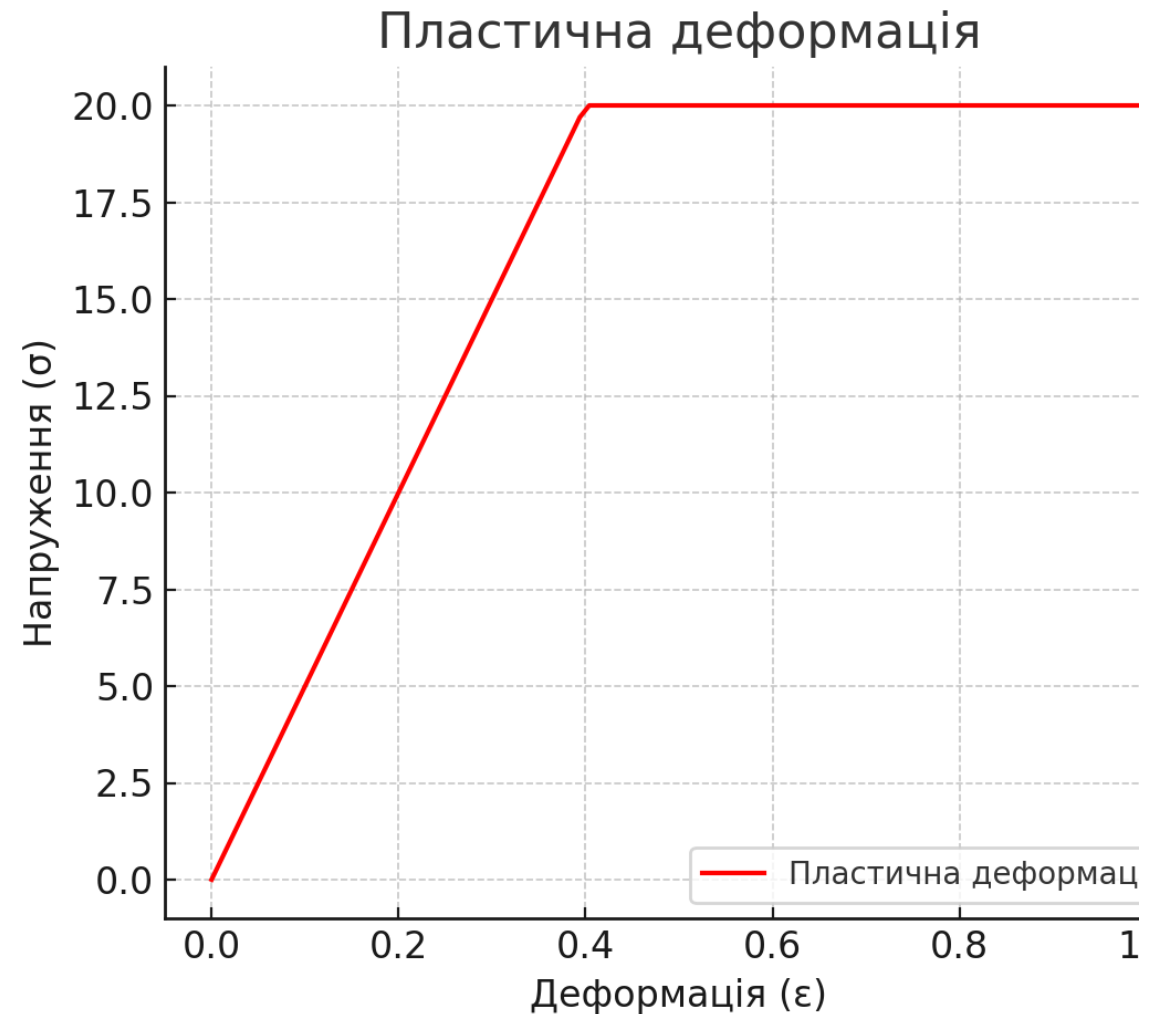
Пружна (еластична) деформація

Пружна деформація – це деформація, яка повністю зникає після зняття навантаження. Матеріал при цьому поводитья пружно: напруження пропорційні деформаціям, а сама деформація є негайною і повністю оборотною.

Пластична деформація

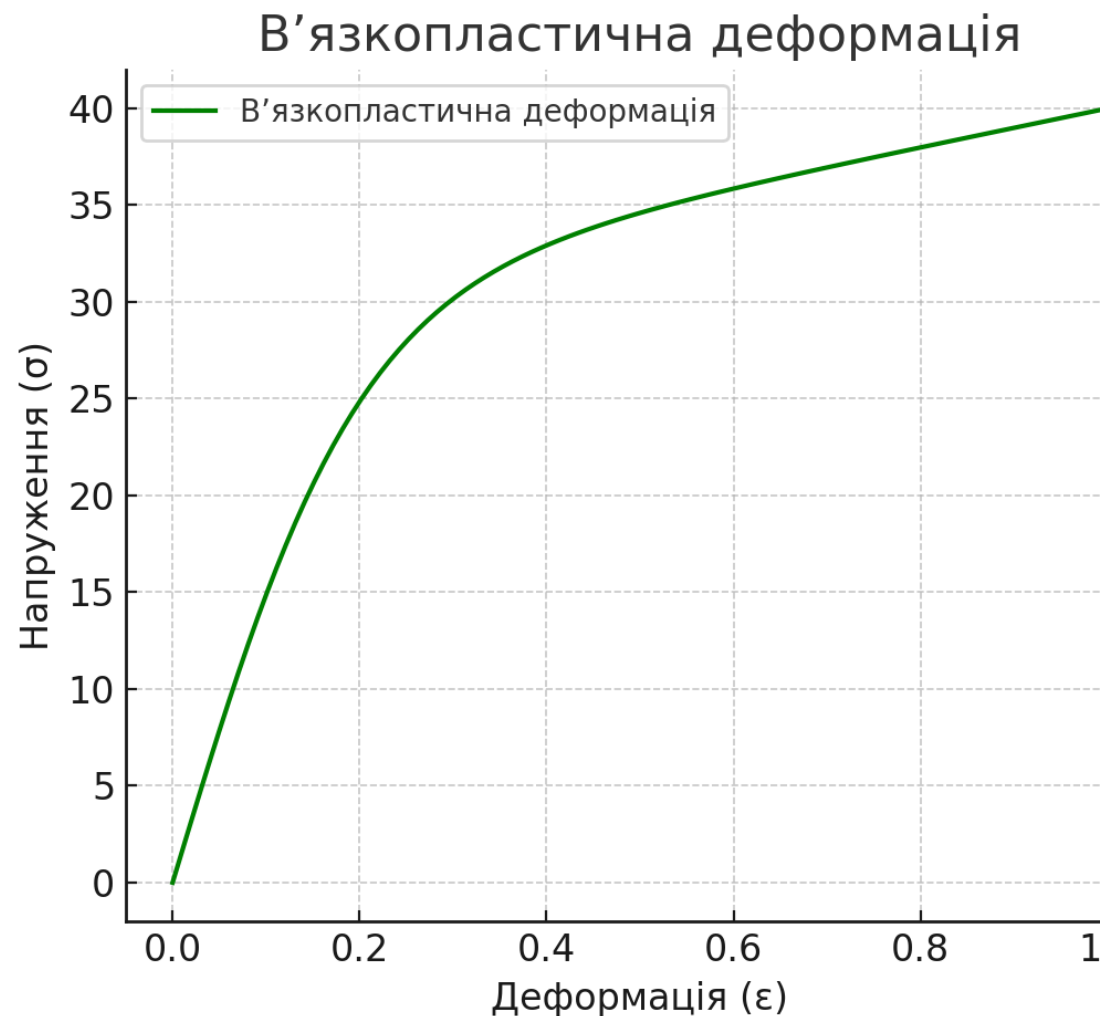
Пластична деформація – це необоротна (залишкова) деформація, яка виникає після перевищення пружної межі міцності породи. Якщо навантаження перевищує границю пружності (або текучості), у породі накопичуються незворотні зміни структури, і після зняття навантаження частина деформації залишається.

В'язкопластична деформація

В'язкопластична деформація – це деформація, що має властивості як *в'язкі* (часозалежні), так і *пластичні* компоненти.

Вона характерна повзучістю – повільним накопиченням деформації з часом під сталим навантаженням – і при цьому може включати як відновлювану частку (пружну), так і невідновлювану (пластичну). В'язкопластична поведінка означає, що за достатньо тривалого навантаження порода деформується все більше, навіть якщо рівень напруження менший за миттєву границю міцності.

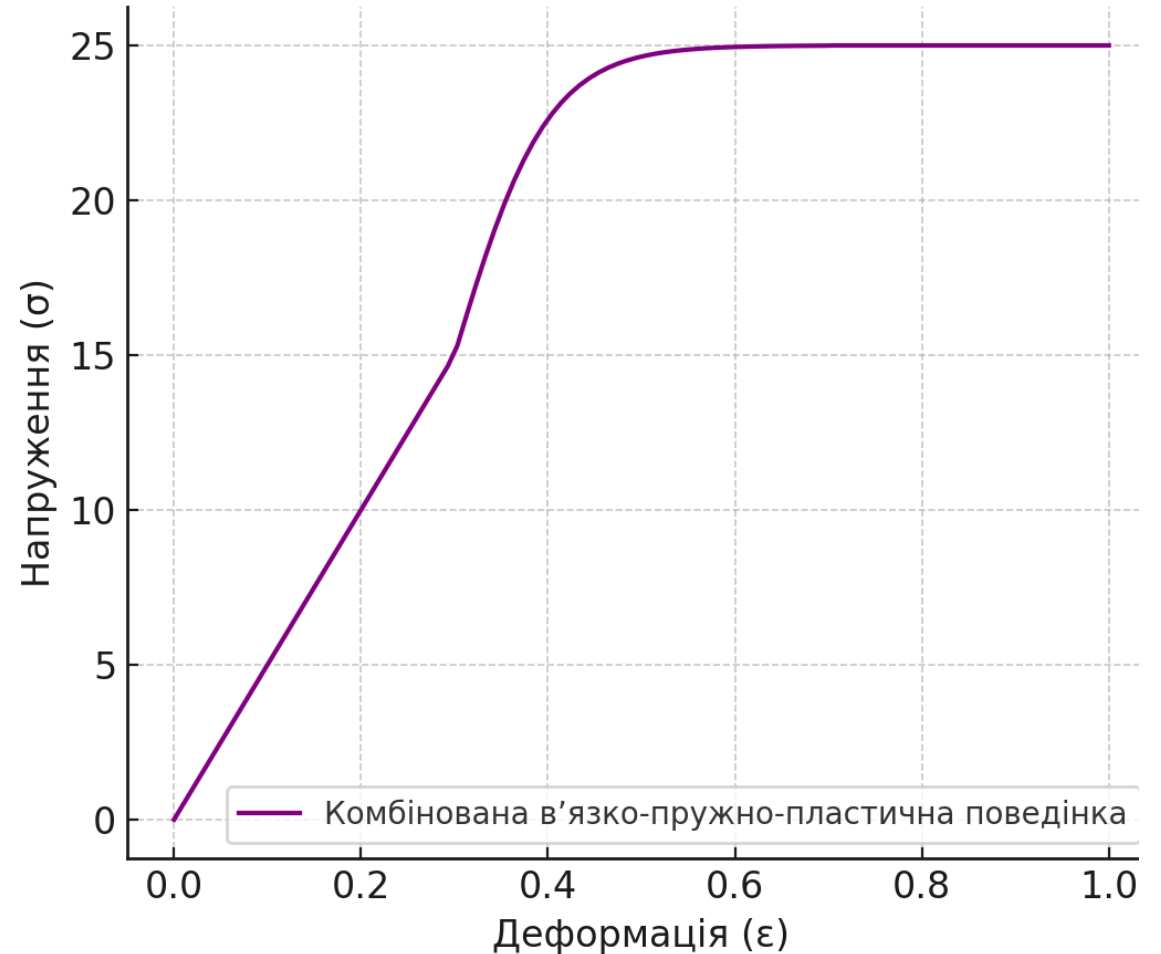

Комбінована в'язко-пружно-пластична поведінка

У реальних гірських породах деформація зазвичай має комбінований характер, тобто включає всі три описані механізми. При навантаженні порода спершу демонструє пружну реакцію. Якщо навантаження достатньо велике і діє тривалий час, починають проявлятися в'язкі ефекти – повільне збільшення деформації з часом (первинна повзучість). Зростання деформації може уповільнюватися і переходити в стаціонарну стадію повзучості (зі сталою швидкістю деформування), проте якщо напруження близькі до міцності, може настати прискорена, терційна повзучість, що завершується руйнуванням. Після перевищення певного порогу напружень матеріал входить у пластичний режим, де деформації вже не відновляться.

Таким чином, довготривале навантаження навіть при помірних рівнях напруг поступово знижує ефективну пружність породи і проявляє її пластичні властивості.

Комбінована в'язко-пружно-пластична пове

Механічні реологічні моделі

Суть моделі Максвелла

Модель Максвелла використовується для опису поведінки в'язкопружних матеріалів, тобто таких, які поєднують пружні (оборотні) та в'язкі (необоротні) властивості. Вона складається з двох основних елементів:

Пружини, яка відповідає за пружну реакцію матеріалу (характеризується модулем пружності E_M).

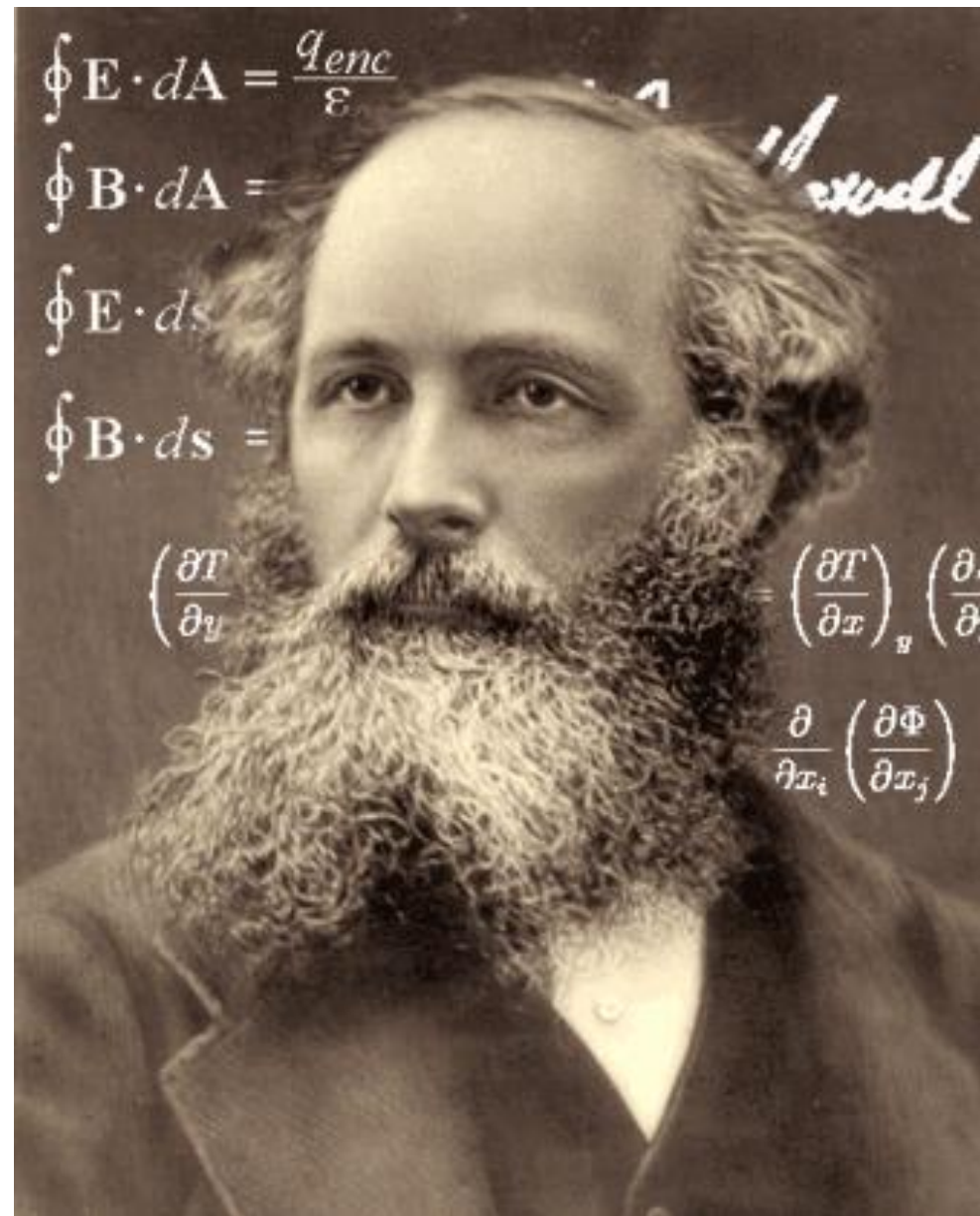
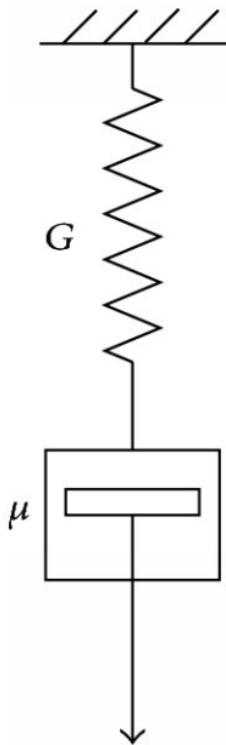
В'язкого поршня, що забезпечує незворотну деформацію матеріалу в часі (визначається коефіцієнтом в'язкості η_M).

Як працює модель Максвелла:

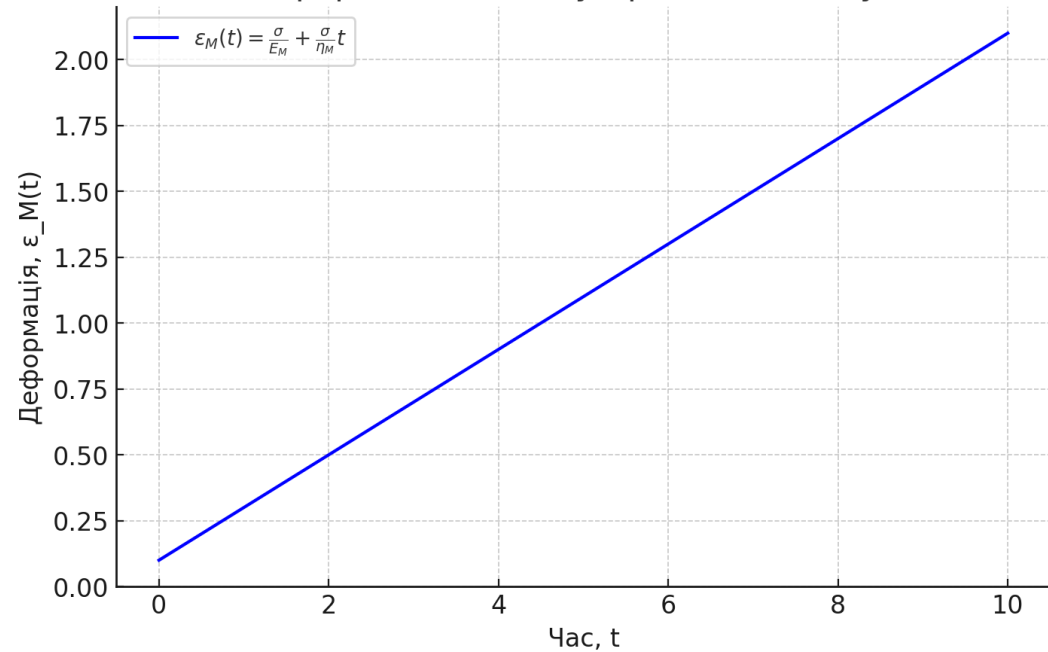
Ці два елементи з'єднані послідовно, що означає: напруження σ в обох елементах однакове; загальна деформація ϵ є сумою деформацій пружини і поршня.

Математично це записується як:

$$\epsilon = \epsilon_e + \epsilon_M = \frac{\sigma}{E_M} + \frac{\sigma}{\eta_M}$$

Залежність деформації від часу при постійному навантаженні

Вплив постійного напруження (повзучість)

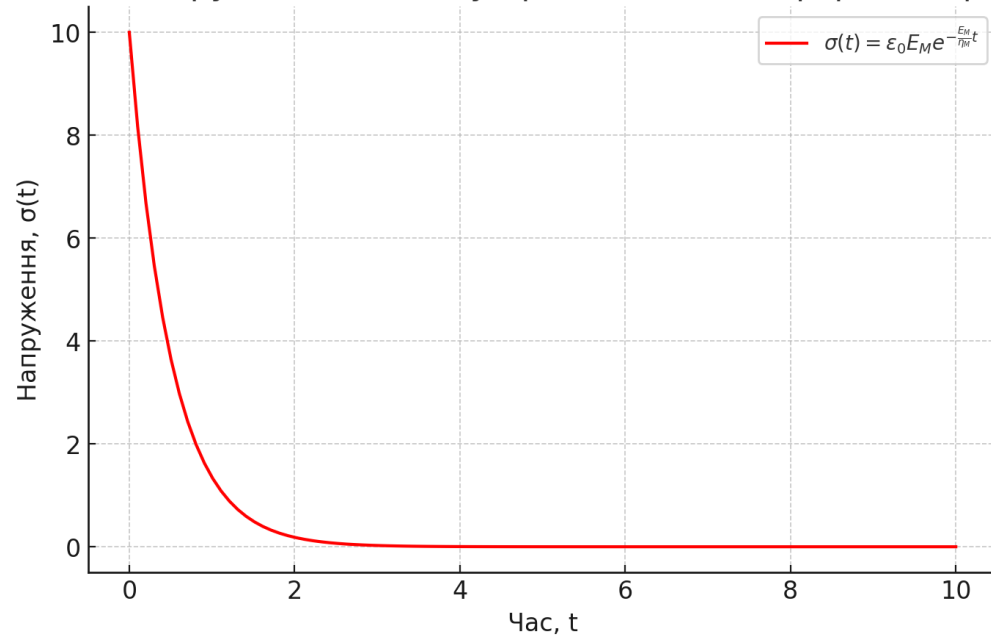
Якщо до матеріалу прикласти сталі навантаження ($\sigma = \text{const}$), то модель дає рівняння деформації:

$$\varepsilon_M(t) = \frac{\sigma}{E_M} + \frac{\sigma}{\eta_M} t$$

Тут є дві складові:

- 1. Миттєва пружна деформація σ/E_M** , яка виникає одразу після навантаження.
- 2. Лінійно зростаюча в'язка деформація $(\sigma/\eta_M) \cdot t$** , що показує, що матеріал з часом повзе безмежно.

Залежність напруження від часу при постійній деформації (релаксація)

Вплив постійної деформації (релаксація напруги)

Якщо матеріал швидко розтягнути до деформації ϵ_0 і зафіксувати її, то:

- спочатку напруження буде високим (визначається пружиною);
- з часом напруження буде спадати, бо поршень поступово "розтікається", і вся напруга зникає.

Суть моделі Кельвіна-Фойгта

Модель Кельвіна-Фойгта використовується для опису повзучості матеріалів, які з часом поступово змінюють свою форму під навантаженням, але при цьому не розтягуються необмежено, як у моделі Максвелла.

Вона складається з пружини та в'язкого поршня, які з'єднані паралельно. Це означає, що: еформація ϵ є однаковою для обох елементів; напруження σ розподіляється між пружиною (σ_e) та поршнем (σ_v).

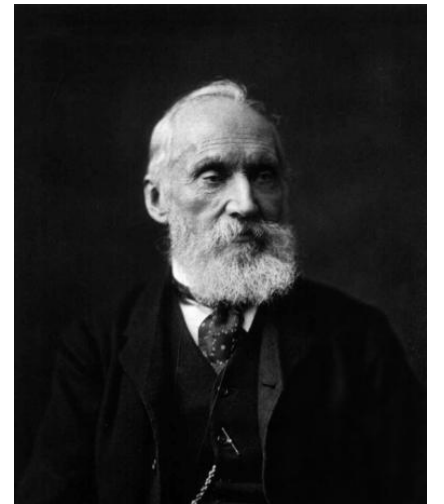
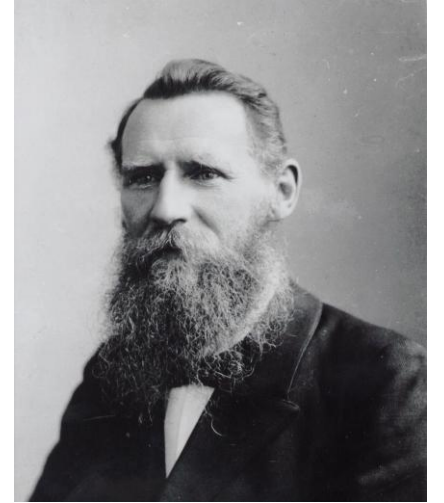
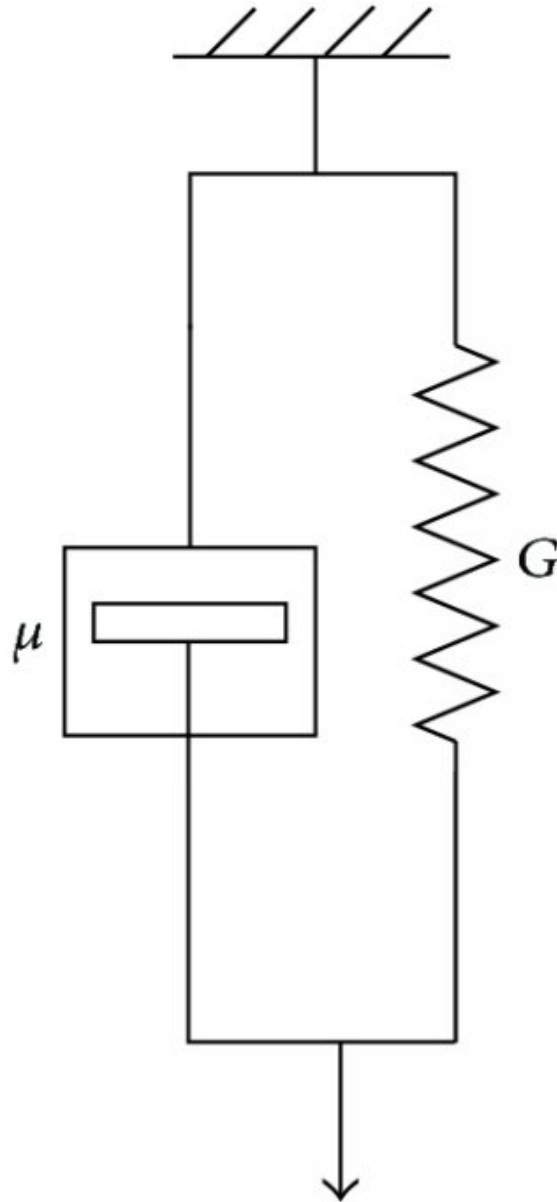
Рівняння моделі має вигляд:

$$\sigma = E_K \epsilon + \eta_K \dot{\epsilon}'$$

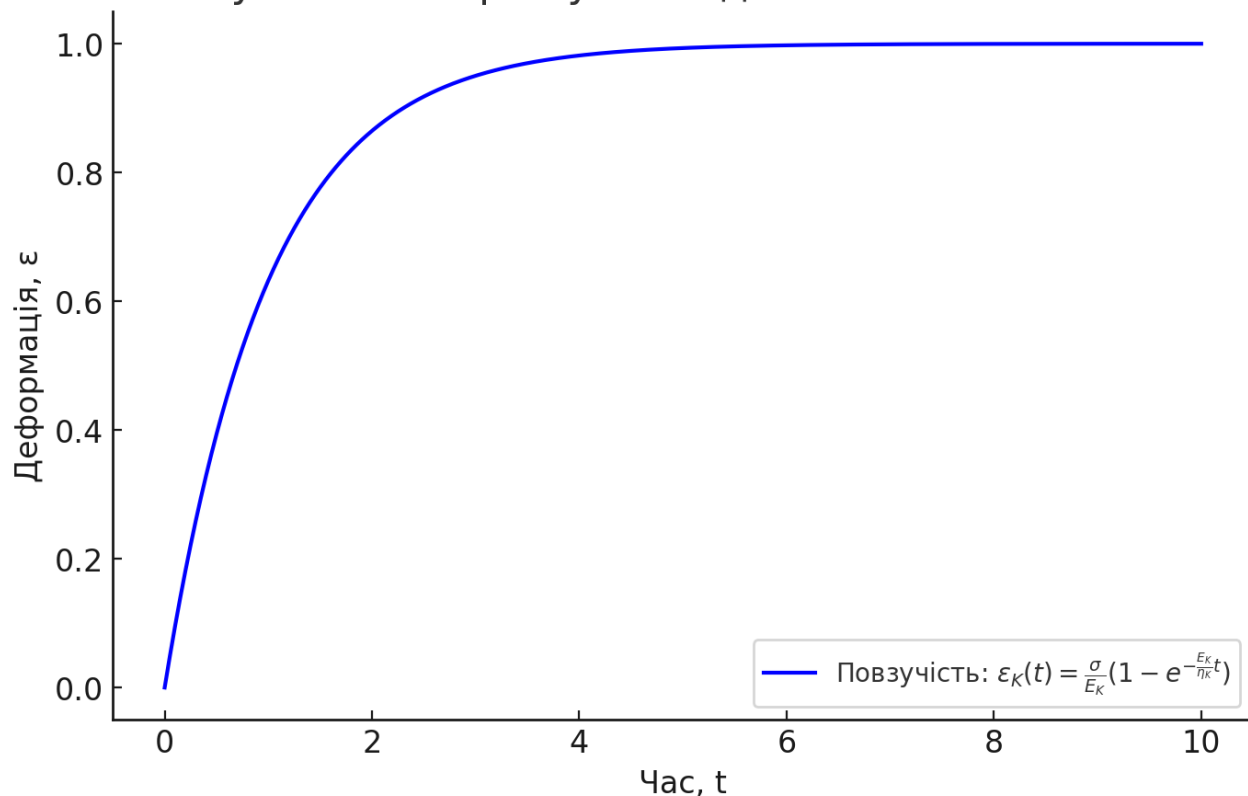
де: E_K – модуль пружності пружини,

η_K – коефіцієнт в'язкості поршня,

$\dot{\epsilon}'$ – швидкість деформації.

Повзучість матеріалу за моделлю Кельвіна-Фойгта

Повзучість під сталим навантаженням

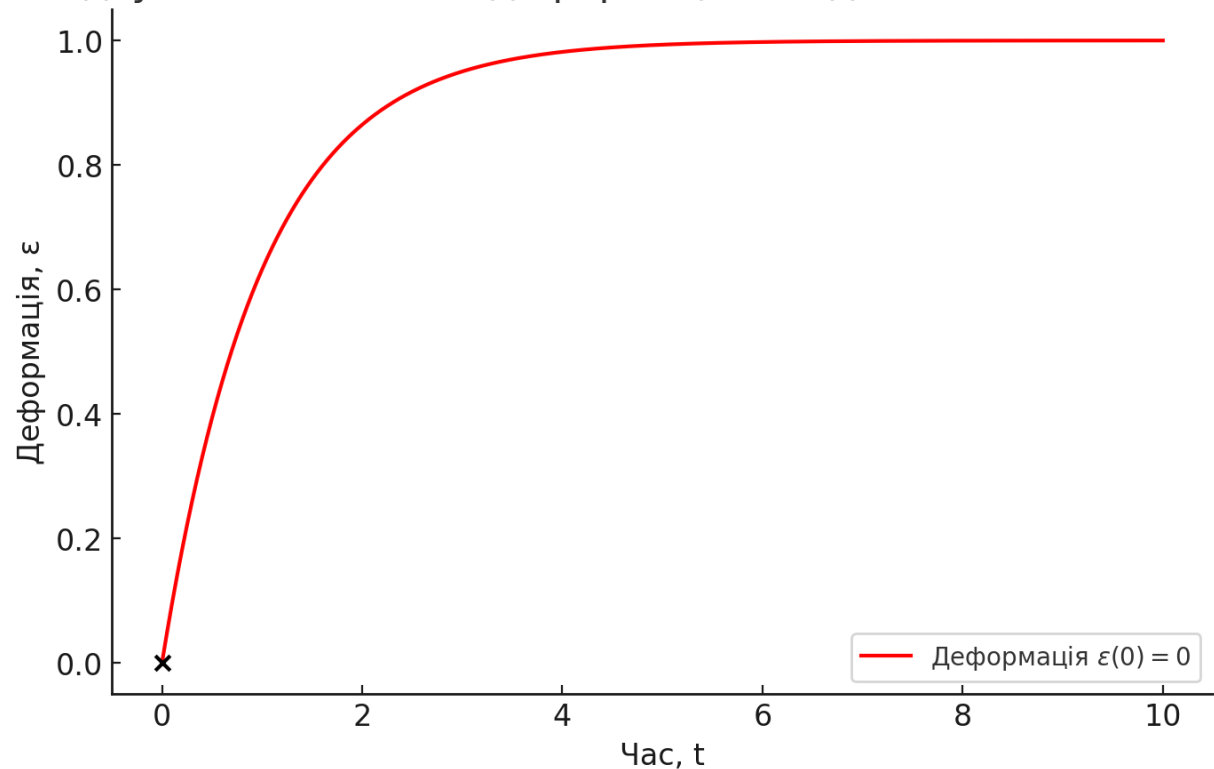
Якщо прикласти **постійне напруження** ($\sigma = \text{const}$), матеріал починає деформуватися за законом:

На початку швидкість деформації **максимальна**, тому що поршень чинить опір руху.

Згодом швидкість **зменшується експоненційно**.

Через деякий час деформація **досягає граничного значення** $\epsilon(\infty) = \sigma/E_K$, після чого подальша повзучість припиняється.

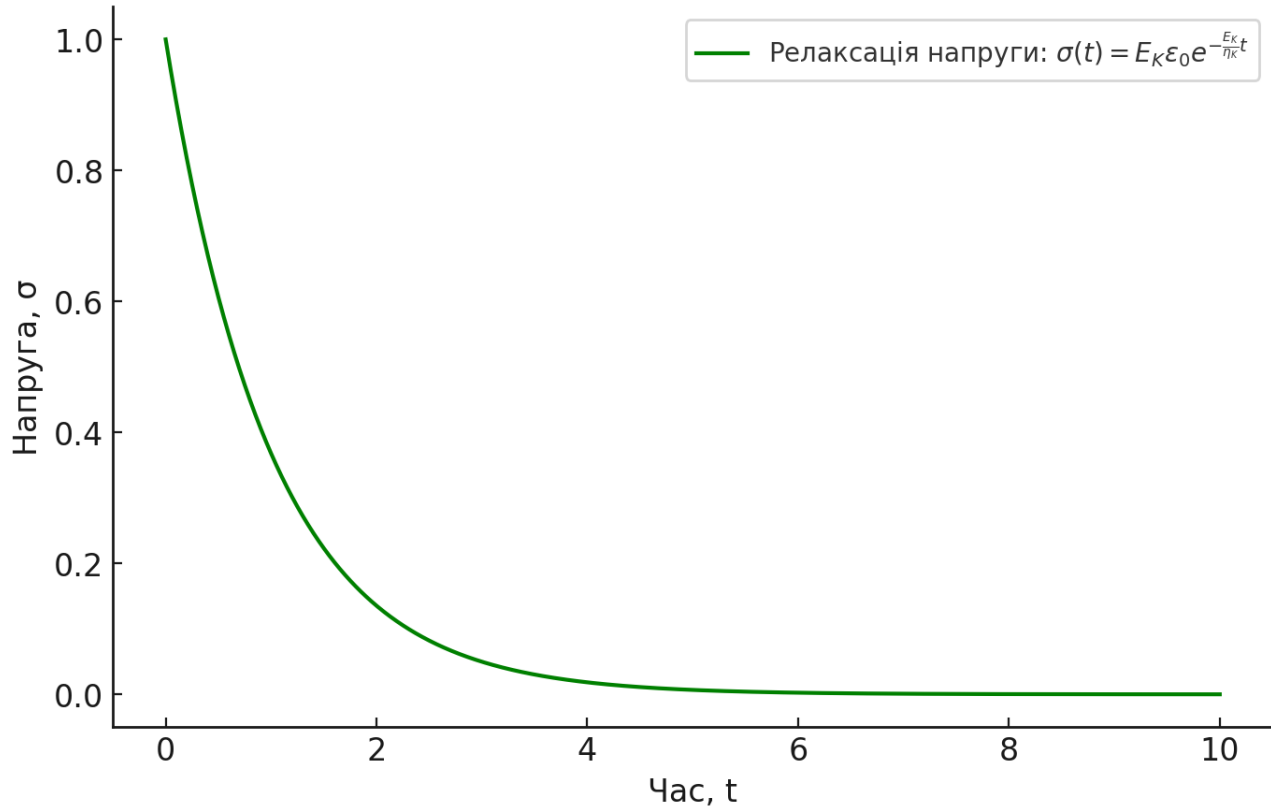
Відсутність миттєвої деформації в моделі Кельвіна-Фойгта

Відсутність миттєвої деформації

На відміну від моделі Максвелла, модель Кельвіна **не передбачає миттєвого стрибка деформації**. У момент прикладення навантаження ($t=0$) деформація **починається з нуля** ($\epsilon(0)=0$). Це пояснюється тим, що в'язкий елемент не дозволяє пружині одразу розтягнутися.

Релаксація напруги в моделі Кельвіна-Фойгта

Релаксація напруги під постійною деформацією

Якщо матеріал розтягнути до деформації ε_0 і утримувати її сталою:

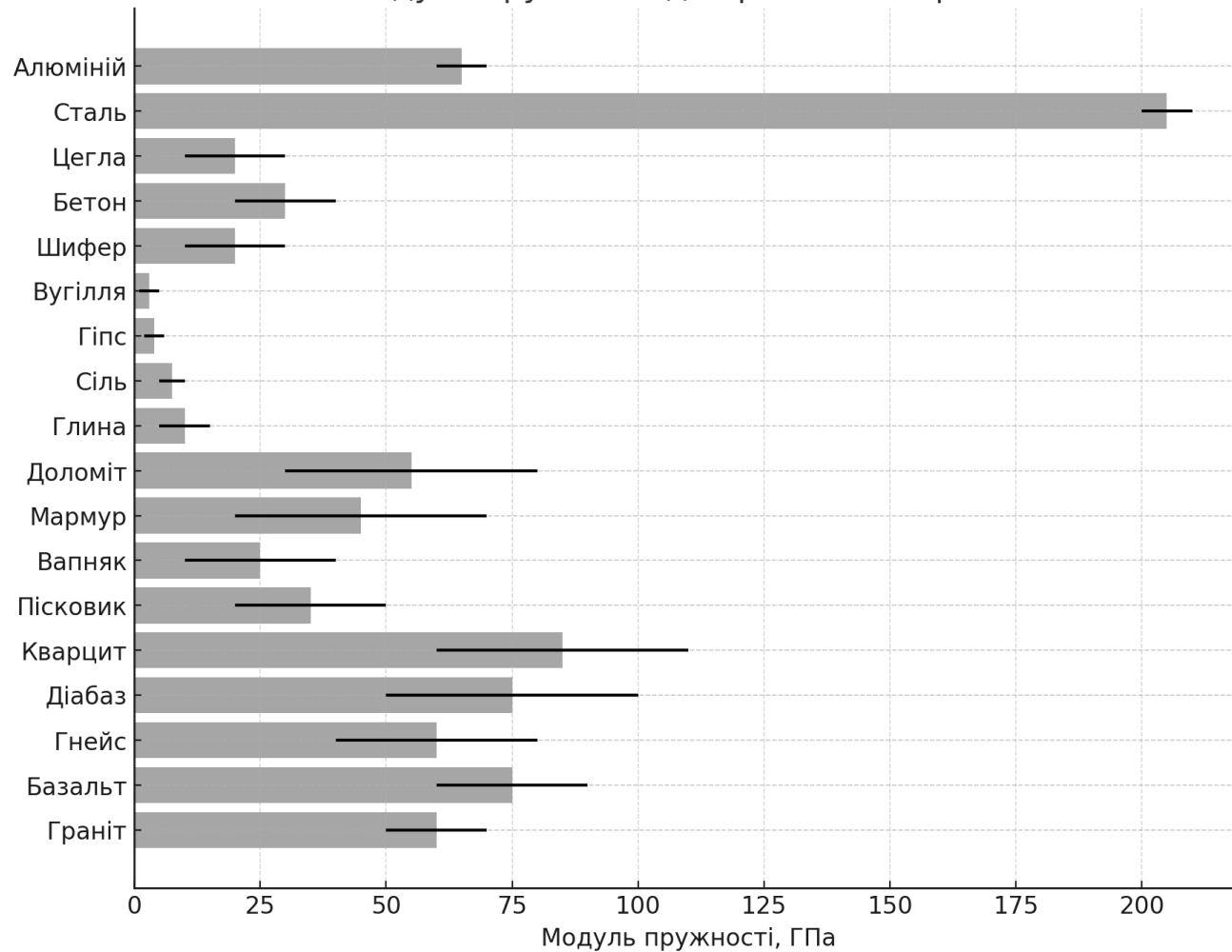
- спочатку **все напруження** несе пружина;
- згодом поршень поступово "перетікає" і бере частину навантаження на себе;
- у кінцевому стані деяке залишкове напруження все ж залишається ($\sigma = E_K \varepsilon_0$), оскільки пружина завжди залишається розтягнутою.

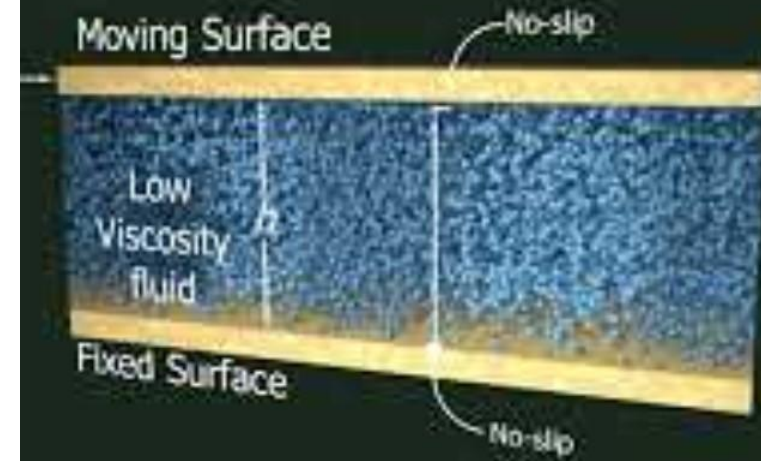
Основні реологічні параметри

Модуль пружності для різних матеріалів

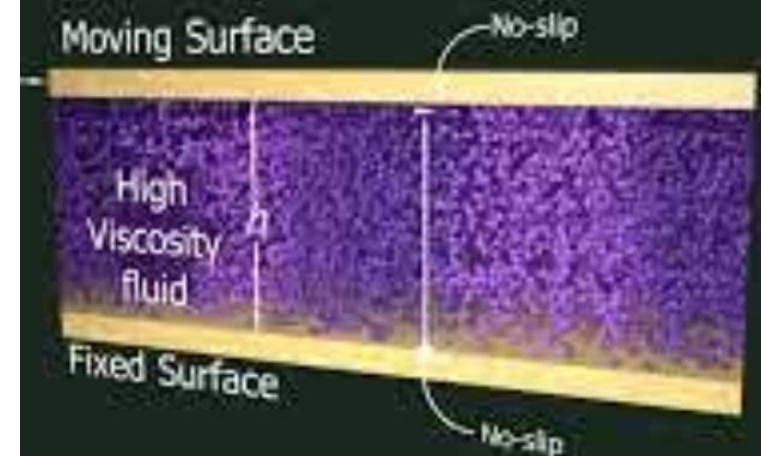

Модуль пружності (E) – коефіцієнт пружної жорсткості породи. Він визначає, яку напругу треба прикласти для виникнення одиничної пружної деформації. Вимірюється в Па (MPa, GPa). Високий модуль пружності означає “жорстку” породу (малі пружні деформації під навантаженням), низький – “м’яку” (більш піддатливу).

Коефіцієнт в'язкості (η) – параметр, що характеризує опір породи в'язкому течінню (повзучості). Він пов'язує напруження і швидкість деформації у в'язкому елементі. Одиниця виміру – Па·с. Чим більша η , тим повільніше матеріал деформується під сталим навантаженням (менша швидкість повзучості).

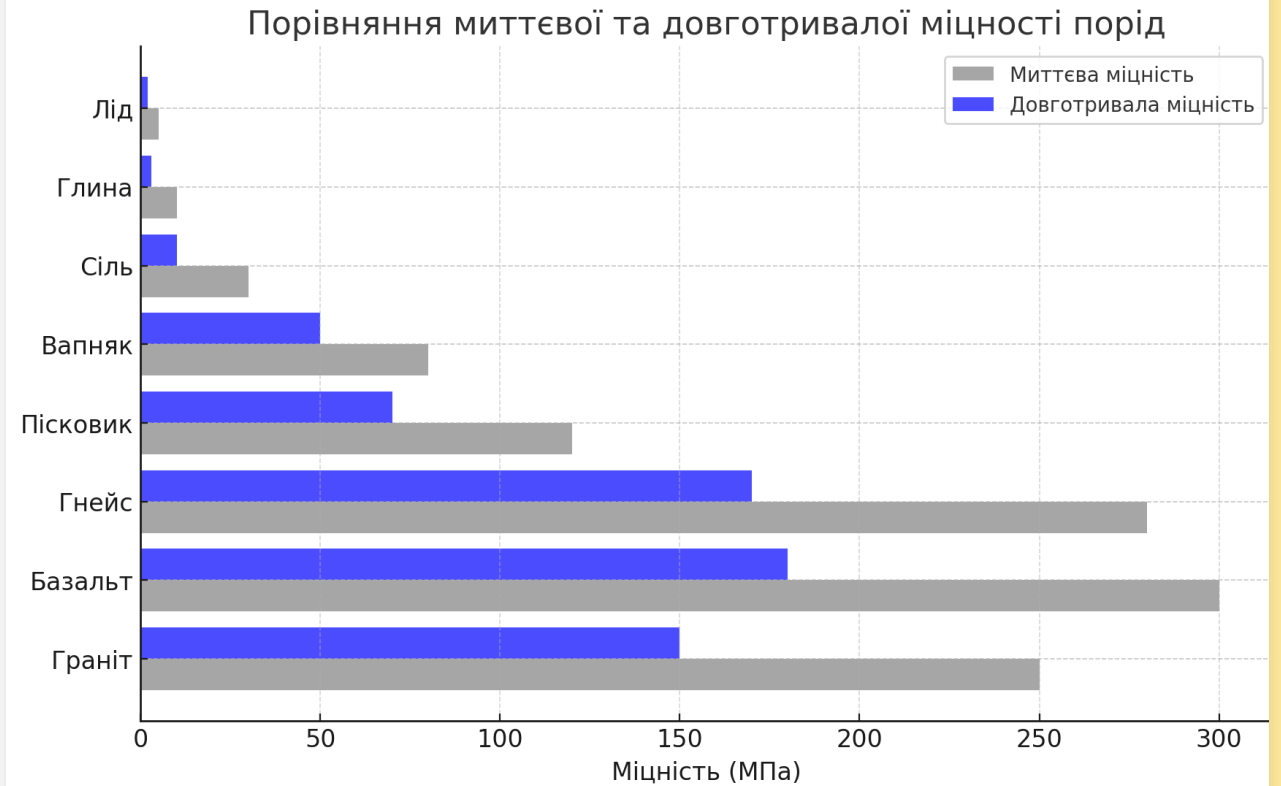

00:00:01:02

*Temperature & Shear Stress equal for both fluids

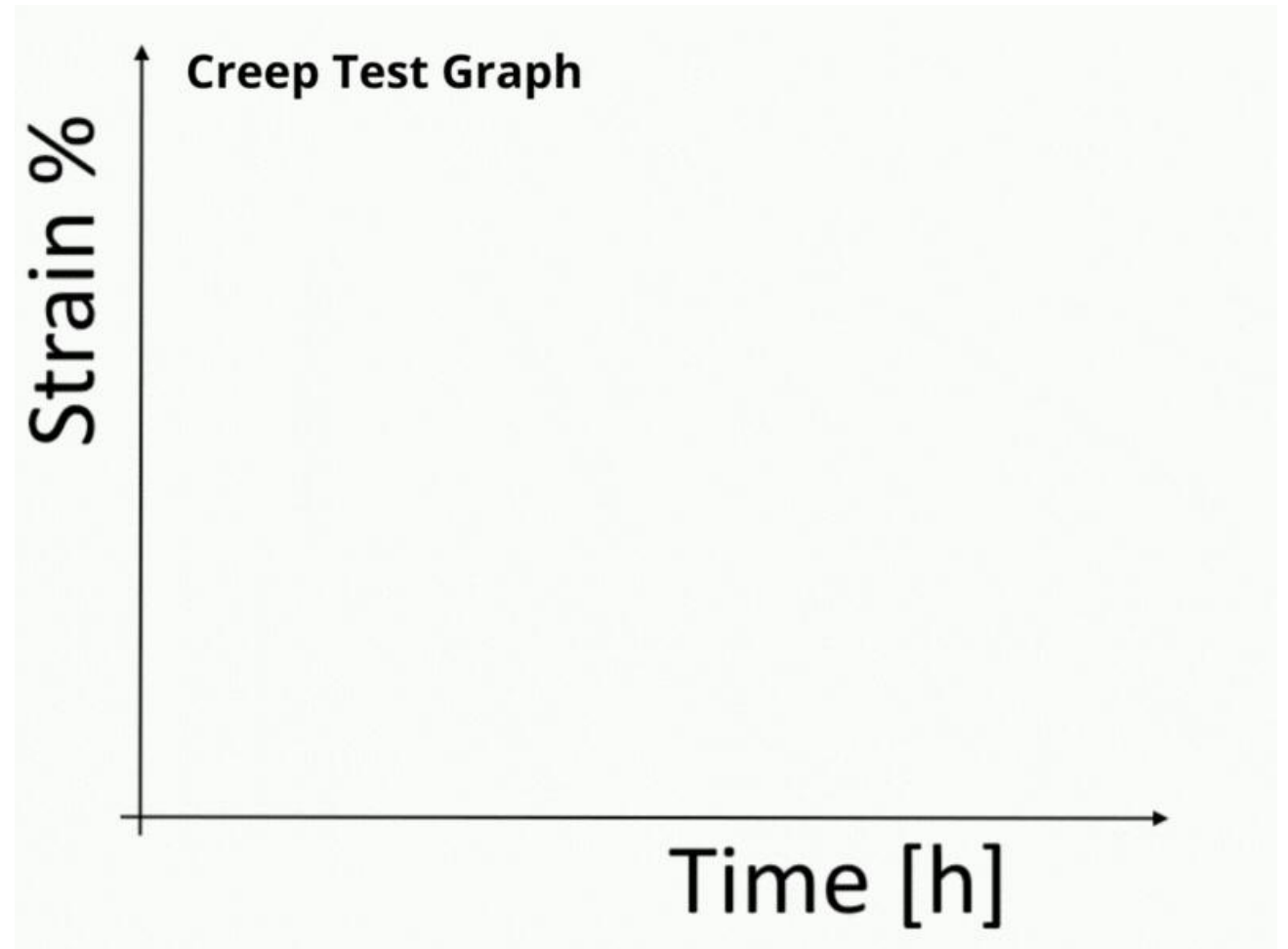
Довготривала міцність породи – це напруження, яке порода здатна витримувати *протягом тривалого часу* без руйнування. Іншими словами, якщо породу навантажити напруженням, що перевищує довготривалу (повзучу) міцність, то за достатньо великий час вона *неминуче зруйнується* внаслідок повзучості (навіть якщо це напруження менше за миттєву міцність).

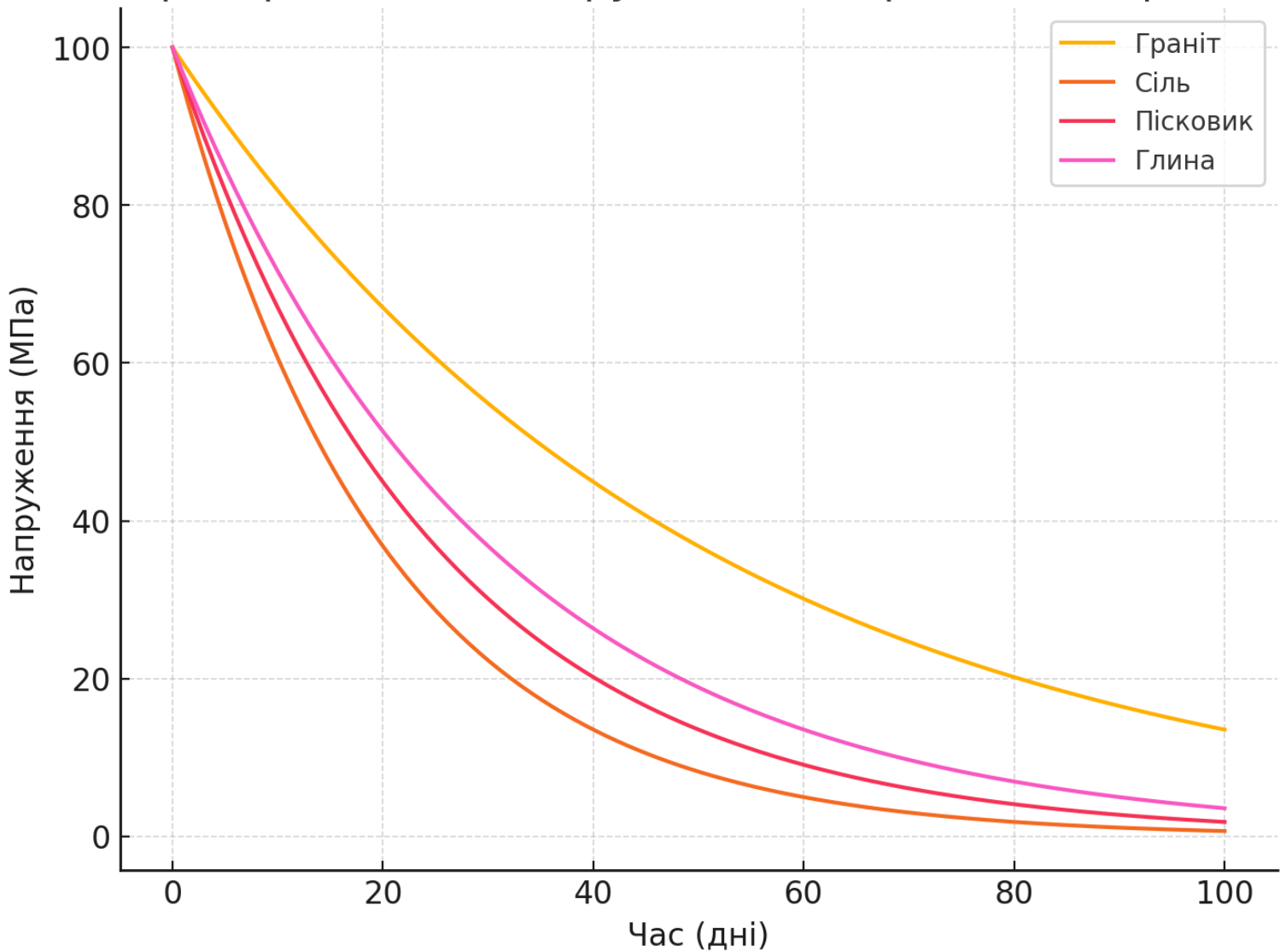
Повзучість – часозалежна деформація при сталому навантаженні. За сталого рівня напруження, деформація з часом зростає (або повзе). Спочатку швидкість деформування висока (первинна повзучість), поступово вона спадає до майже постійної (стаціонарна, або вторинна, повзучість), а при наближенні до руйнування може знову зрости. Повзучість є проявом в'язких властивостей породи.

Важливо, що повзучість може спостерігатися і при рівнях напружень *нижчих за межу текучості*, на відміну від пластичної деформації, що виникає тільки після перевищення цього порогу.

Крива повзучості є важливою характеристикою: з її аналізу визначають повзучі параметри матеріалу. Повзучість суттєво залежить від температури.

Криві релаксації напруження для різних матеріалів

Релаксація напруги – зменшення напруження з часом при підтримуваній сталій деформації. Це явище – обернене до повзучості: якщо матеріал деформовано до певного рівня і закріплений у такому стані, початкове напруження потрібне для утримання цієї деформації з часом буде спадати. В'язко-пружний матеріал поступово “розслаблюється”: частина пружного напруження переходить у пластичну деформацію, і щоб утримувати ту саму загальну деформацію, потрібно менше напруження. Зрештою, у ідеально в'язкому тілі напруження спаде до нуля. У реальних породах релаксація може привести до істотного зниження внутрішніх напружень з часом.